

Denne redegjørelsen ble skrevet i 1994, før Norsk språkråd vedtok å endre transkripsjonsreglene, i tråd med dens anbefalinger.

Norsk gjengivelse av kyrilliske person- og stedsnavn

Transliterasjon eller transkripsjon?

Når man skal gjengi kyrillisk tekst med latinsk alfabet, bruker man i vitenskapelig sammenheng som regel en form for *transliterasjon*, dvs. et system der det til hvert tegn i det kyrilliske alfabetet ideelt svarer ett tegn i det latinske, f.eks. russ. 'Горбачёв', lat. 'Gorbačëv'. I enkelte tilfeller fravikes kravet om én-til-én-korrespondanse, jf. 'Хрущёв', lat. 'Hruščëv' (modifisert transliterasjon) kontra 'Hrušëv' (ren transliterasjon, etter ISO-reglene).

I aviser, tidsskrifter og populære faktabøker er transliterasjon som regel lite brukt, og til dels også lite egnet, siden den forutsetter tilgang til diverse diakritiske tegn, som erfaringmessig blir for vanskelige for norsk presse (i Aftenposten heter det f.eks. fremdeles 'Milosevic' og 'Bihac', ikke 'Milošević' og 'Bihać'). Isteden benytter man *transkripsjon*, dvs. en gjengivelse som legger større vekt på å formidle uttalen på en forståelig måte enn på å avspeile alle enkeltheter i det fremmede språkets skrivemåte.

Ikke så få mennesker har i våre dager av og til bruk for å søke i oppslagsverk og databaser på andre språk etter kyrilliske navn som de har støtt på i norskspråklige populærkilder. Da skaper det problemer hvis det norske transkripsjonssystemet neglisjerer lydlige forskjeller som er vesentlige fra vedkommende språks synspunkt, og som forholdsvis enkelt kan bevares også i gjengivelse med latinsk alfabet. Det man trenger til alment bruk, er et transkripsjonssystem som

- 1) ikke stiller uoverkommelige typografiske krav
- 2) er lett å lese for lesere som ikke kan vedkommende språk
- 3) ikke i utregsmål fører til at ulike navn skrives likt

Situasjonen i dag

Nedenfor følger en oversikt som viser hvordan bokstavene i moderne russisk¹ skal gjengis etter: 1) det transkripsjonssystemet Norsk språkråd anbefaler (Norsk 1)²; 2) ScandoSlavicas system, som i hovedsak er transliterende, men på enkelte punkter gjengir én kyrillisk bokstav med to latinske (ScSl); 3) ISO-systemet, som er konsekvent transliterende:

<i>Russisk</i>	<i>Norsk 1</i>	<i>ScSl</i>	<i>ISO</i>
А а	A a	A a	A a
Б б	B b	B b	B b
В в	V v	V v	V v
Г г	G g	G g	G g
Д д	D d	D d	D d
Е е	Je e/je	E e	E e
Ё ё	Jo jo	Ë ë	Ë ë
Ж ж	Sj sj	Ž ž	Ž ž
З з	S s	Z z	Z z
И и	I i	I i	I i
Й й	J j	J j	J j

¹ Eldre russiske bokstaver, som er avskaffet i någjeldende rettskrivning, er ikke tatt med.

² Dette er den norske varianten av de fellesnordiske reglene fra 1970, slik de fremgår av *Russiske navn. Samnordiske stavereregler. Navneliste* (Nordisk Språknemnd. Skrifter 5. Oslo 1970).

К к	K k	K k	K k
Л л	L l	L l	L l
М м	M m	M m	M m
Н н	N n	N n	N n
О о	O o	O o	O o
П п	P p	P p	P p
Р р	R r	R r	R r
С с	S s	S s	S s
Т т	T t	T t	T t
У у	U u	U u	U u
Ф ф	F f	F f	F f
Х х	Kh kh	Ch ch	H h
Ц ц	Ts ts	C c	C c
Ч ч	Tsj tsj	Č č	Č č
Ш ш	Sj sj	Š š	Š š
Щ щ	Stsj stsj	Šč šč	Ŝ ŝ
Ъ ъ	(sløyfes)	” ³	” ³
Ы ы	Y y	Y y	Y y
Ь ь	(sløyfes)	,	,
Э э	E e	È è	È è
Ю ю	Ju ju	Ju ju	Û û
Я я	Ja ja	Ja ja	Â â

Norsk språkråd synes ikke å ha fastsatt noen transkripsjon for de øvrige slaviske språk som bruker kyrilisk alfabet. Hvis vi legger til grunn de prinsipper reglene for russisk bygger på, får vi imidlertid følgende transkripsjon for ukrainsk, hviterussisk, bulgarsk og makedonsk (oversiktene omfatter bare de tegn i som ikke finnes i russisk, eller som må gjengis annerledes enn i russisk):

<i>Ukrainsk</i>	<i>Norsk 1</i>	<i>ScSl</i>	<i>ISO</i>
Г г	H h	H h	G g
Є є	Je je	Je je	Ê ê
И и	Y y	Y y	I i
І і	I i	I i	Ì ì
Ў ў	U u	Ů ů	Ů ů

<i>Hviterussisk</i>	<i>Norsk 1</i>	<i>ScSl</i>	<i>ISO</i>
І і	I i	I i	I i
Ў ў	U u	Ů ů	Ů ů

<i>Bulgarsk</i>	<i>Norsk 1</i>	<i>ScSl</i>	<i>ISO</i>
Ш ш	Sjt sjt	Št št	Ŝ ŝ
Ъ ъ	A a	Ă ă	”

³ Utelates i slutten av ord.

<i>Makedonsk</i>	<i>Norsk 1</i>	<i>ScSl</i>	<i>ISO</i>
Ѓ ģ	G g	Ǧ ǧ	Ǧ ǧ
С s	Ds ds	Dz dz	Ǽ ǽ
Љ љ	Lj lj	Lj lj	Ĺ ĺ
Њ њ	Nj nj	Nj nj	Ń ń
Ќ ќ	K k	Ǧ ǧ	Ǧ ǧ
X x	H h	H h	H h
Ѣ ѣ	Dsj dsj	Dž dž	Ď ě

Serbisk er i en spesiell situasjon, idet språket kan skrives både med kyrilliske og latinske bokstaver. Normalt transkriberer man derfor ikke serbisk, men bruker den vanlige ortografien i latinsk versjon:

<i>Serbisk kyrillisk</i>	<i>Serbisk latinsk</i>
А а	A a
Б б	B b
В в	V v
Г г	G g
Д д	D d
Ђ ђ	Đ đ/Dj dj
Е е	E e
Ж ж	Ž ž
З з	Z z
И и	I i
Ј ј	J j
К к	K k
Л л	L l
Љ љ	Lj lj
М м	M m
Н н	N n
Њ њ	Nj nj
О о	O o
П п	P p
Р р	R r
С с	S s
Т т	T t
Ћ ћ	Ć ć
У у	U u
Ф ф	F f
Х х	H h
Ц ц	C c
Ч ч	Č č
Ѣ ѣ	Dž dž
Ш ш	Š š

Språkrådets transkripsjon

Den mest iøynefallende mangel ved Språkrådets transkripsjonsregler (kolonne 'Norsk 1' i tabellene ovenfor) er at de neglisjerer forskjellen mellom:

- 1) ustemt 's' ('с') og stemt 's' ('з')
- 2) ustemt 'sj' ('ш') og stemt 'sj' ('ж')

De to navnene 'Захаров' og 'Сахаров', som er forskjellige også mht. trykkets plassering (vist med prikk under vokalen), blir altså i Språkrådets transkripsjon begge til 'Sakharov', på samme måte som 'Жаров' og 'Шаров' smelter sammen i 'Sjarov'.

På dette punkt oppfattes Språkrådets regler åpenbart som utilfredsstillende av en del språkbrukere, først og fremst slavister. I strid med reglene differensierer de derfor mellom de stemte og de ustemte lydene, idet de gjengir russisk 'з' med 'z' og russisk 'ж' dels med 'zj' (jf. 'Zjdanov' for 'Жданов' og 'Zjukov' for 'Жуков' i Cappelens ettbinds leksikon), dels med 'zh' (jf. *Russisk-norsk ordbok* av V. Berkov). *Store norske leksikon* holder seg til de offisielle reglene, men tilføyer en opplysning om uttalen: 'Sjukov [зү-]'.⁴

Transkripsjonsreglene har også en annen, ganske sjenerende svakhet, som riktigok opptrer adskillig sjeldnere: de skjelner ikke mellom 'с' eller 'з' etterfulgt av f.eks. 'я', 'ю', 'ё', 'ьe' på den ene side, og 'ш' eller 'ж' etterfulgt av 'а', 'у' eller 'о' på den annen side. Elvenavnet 'Сян' (i engelsk transkripsjon 'Syan') og bynavnet 'Шан' (i engelsk transkripsjon 'Shan') blir altså begge til 'Sjan', og man må kunne russisk for å vite at 'Afanasjev' (russisk 'Афанасьев') uttales [afanas-jev] og 'Vasja' (russisk 'Вася') – [vas-ja], dvs. med adskilt 's' og 'j'.

Hva bør endres i transkripsjonsreglene?

Forutsatt at man fortsetter å transkribere kyrillisk 'ш' som 'sj', finnes det antagelig bare to mulige løsninger på Vasja-problemet. Man kan skrive enten 'Afanas'jev', 'Vas'ja', med en apostrof mellom 's'en og 'j'en, eller 'Afanasiev', 'Vasia'. Sannsynligvis vil den siste skrivemåten virke minst avstikkende.

Selv om man aksepterer at en transkripsjon til alment bruk må avstå fra å markere en del lydlige forskjeller, er en manglende differensiering mellom stemte og ustemte spiranter en vesentlig ulempe i mange sammenhenger, f.eks. ved søking etter navn i publikasjoner og databaser både på russisk og engelsk. Transkripsjonsreglene bør derfor foreskrive at kyrillisk 'з' skal gjengis med 'z' og kyrillisk 'ж' med 'zj'. Lydforbindelser som 'зя' o.l. bør skrives 'zia' etc., slik at f.eks. 'Зятыково' gjengis som 'Ziatkovo' (etter Norsk 1 blir det 'Sjatkovo').

Om man transkriberer 'ш' som 'sjtsj' eller 'stsj' er av underordnet betydning, for muligheten for forveksling torde her være ytterst liten. Det normale i andre språk er imidlertid at det latinske motstykket til kyrillisk 'ш' består av to elementer, hvorav det første svarer til 'ш' og det andre til 'ч': 'sjtj' (dansk og svensk), 'shch' (engelsk), 'schtsch' (tysk), 'šč' (en rekke språk), 'szcz' (polsk) osv. Dette kan tale for å velge 'sjtsj', som var enerådende før 1970 (jf. 'Khrusjtsjov' i noe eldre norske leksika), fremfor 'stsj'.

Nedenstående tabell viser et forslag til nye transkripsjonsregler for russisk (endringene i forhold til de tidligere regler står i kolonne 'Norsk 2'):

Russisk	Norsk 1	Norsk 2	Russisk eks.	Norsk eks. 1	Norsk eks. 2
А а	A a		Абрамов	Abramov	
Б б	B b		Белов	Belov	
В в	V v		Волков	Volkov	
Г г	G g		Гладков	Gladkov	
Д д	D d		Демидов	Demidov	
Е е	Je e/je	Je e/je/ie	Еремеев	Jeremejev	
Ё ё	Jo jo		Потёмкин	Potjomkin	
Ж ж	Sj sj	Zj zj	Жаров	Sjarov	Zjarov
З з	S s	Z z	Захаров	Sakharov	Zakharov
И и	I i		Иванов	Ivanov	

⁴ I artikkelen om kjernefysikeren og fredsprisvinneren Сахаров står det sågar feilaktig: **Sakharov** [зах-]!

Й й	J j		Михайлов	Mikhajlov	
К к	K k		Крылов	Krylov	
Л л	L l		Ломоносов	Lomonosov	
М м	M m		Максимов	Maksimov	
Н н	N n		Наумов	Naumov	
О о	O o		Орлов	Orlov	
П п	P p		Петров	Petrov	
Р р	R r		Романов	Romanov	
С с	S s		Сахаров	Sakharov	
Т т	T t		Титов	Titov	
У у	U u		Успенский	Uspenskij	
Ф ф	F f		Филатов	Filatov	
Х х	Kh kh		Хохлов	Khokhlov	
Ц ц	Ts ts		Цветков	Tsvetkov	
Ч ч	Tsj tsj		Чехов	Tsjekhov	
Ш ш	Sj sj		Шаров	Sjarov	
Щ щ	Stsj stsj	Sjtsj sjtsj	Щукин	Stsjukin	Sjtsjukin
Ъ ъ	(sløyfes)		Объячево	Objatsjevo	
Ы ы	Y y		Быков	Bykov	
Ь ь	(sløyfes)		Афанасьев	Afanasjev	Afanasiev
Э э	E e		Электрогорск	Elektrogorsk	
Ю ю	Ju ju	Ju ju/iu	Юдин	Judin	
Я я	Ja ja	Ja ja/ia	Яковлев	Jakovlev	

Merk:

A. Kyrillisk 'e' gjengis som

- 1) 'je' i fremlyd, etter vokal, samt etter 'ъ' og 'ь', unntagen hvis det foran 'ъ' og 'ь' står 'с' og 'з', f.eks.: 'Ежов' → 'Jezjov', 'Достоевский' → 'Dostojevskij', 'объезд' → objezd, 'Илья' → 'Пја'
- 2) 'ie' etter 'с' og 'з' fulgt av 'ъ' og 'ь': f.eks. 'съезд' → 'siezd', 'Афанасьев' → 'Afanasiev'
- 3) 'e' i alle andre posisjoner, f.eks.: 'Репин' → 'Repin'

B. Kyrillisk 'я' etter 'с' og 'з' gjengis som 'ia', for å forhindre en uttale med [ʃ] eller [ʒ].

C. Kyrillisk 'ю' etter 'с' og 'з' gjengis som 'iu', for å forhindre en uttale med [ʃ] eller [ʒ].

Ole Michael Selberg

Institutt for østeuropeiske og orientalske studier

Universitetet i Oslo